

elégítéssel vegye — s itt derül fel Láng Gusztáv igaza —, hogy Léda-korszak vagy Bertuka-korszak, nyugatosság vagy Nyugat-ellenesség, polgári demokratikus felvonulás vagy népi-proletár kiállás szebbnél szebb verseket csiholt ki a költőből.

3. Ami pedig az „ellentéző fordulatok” kiküszöbölését illeti, József Attila és a Szép Szó esetében, nem tudom, mit keres Láng Gusztáv szövegében a *fordulatok* kifejezés. Hogy a szintén „népfrontos” és népporradalmár költő nem mindenben azonos a polgári humanista jellegű antifasiszta lappal, bár annak egyik szerkesztője, ez nem az én véleményem, hanem a marxista irodalomtörténet általános felfogása, fordulatról azonban itt nem volt szó. József Attila beleélté magát a világnézetétől távol álló környezetbe, hiszen utolsó életszakaszának költői alkotása itt kedvező lehetőségekre, kellő méltatásra és támogatásra talált, s József Attilára emlékezve én sem mondok egyebet. Hogy mennyire nincs szó — sem nálam, sem másnál — „fordulat”-ról, eléggé elárulja Vas István, aki a *Kortársban* közölt emlékiratában (*Mért vijjog a saskesélyű?*) el is ítéli, meg is bocsátja Szép Szóék „urbanizmus”-át, de megütközését idézi, amiért József Attila akkoriban önmagának ellentmondóan „polgárosodás”-ért és „humanizmus”-ért emelt szót olyan általános megfogalmazásban, ahogyan azt „Zsolt Béla vagy Ignó Pál is leírhatta volna...”. Ismertem József Attilát akkor, amikor még közös „népi” fronton tervezgethettünk (a Bartha Miklós Társaságban), s innen is út vitt a munkásmozgalomhoz, a költőt „balról” ért támadások azonban bizonyára hozzájárultak ahhoz, hogy végül a polgári haladónál találjon menedékre. Szép Szóékkal együttműködött, alkalmilag szótárakat is használhatta, de népi-plebejus teljességében nem vált velük azonosná, sem javukra, sem ellenükben nem jelezve „fordulat”-ot. Ívelt a maga szuverén költői pályáján, s abban egyetérték az irodalomtörténéssel, hogy ez a fontos és döntő. Szóban forgó cikkem különben — egy József Attila-versválogatás bevezetője — erről szolt.

A fogalmak tisztázásával nyilvánvalóan nem új vitákra akarjuk hergelni egymást, hanem a közös öntudat, önismeret kialakításán fáradozunk. Maradjon is távol tőlünk a régi, fölösleges és áltételekkel pettyezett „kozmpolitá”- vagy „gyökér”-vita. Állapodjunk meg abban, hogy a napjainkban oly gazdag „népiség” mint irodalmi irányzat közügyileg jelent pluszt, művészileg azonban ugyanolyan esztétikai megítélés alá tartozik, mint bármely más, vele egyidőben formálódó irodalomtörténeti irányzat, s hogy eredeti-e avagy utózenésű (ebben is adódhat szerep és érték), az nem az irányzatok, hanem a művek megkülönböztető jegye. Szabadon vitatkozhatunk Benedek Elekéről, Adyról vagy József Attiláról, egyikük feldolgozása és értékelése sem lezárt, a közügyi szempont azonban éppen hármójuk esetében nem hanyagolható el, lévén népi-plebejus sodrásuk politikai jellegű. Végül: ne vesszünk össze — s itt vigyázzunk, hogy régi kerékvágásba vissza ne csúszunk — a „kozmpolitizmus” kifejezés esetleges használata miatt sem, hiszen szocialista emberiségünk nemcsak nacionalizmussal-sovinizmussal-provincialisizmussal, hanem világpolgári utópizmussal, a valóságtól való elidegenedéssel szemben is cselekvő honiságra és egyetemes emberi felelősségre, vagyis népi-nemzetiségi helytállásra és élő nemzetköziségre kötelez. Kozmpolitizmus és nemzetköziség pedig nem ugyanaz: az első nemzetet-nemzetiséget ad fel, a második népek egyenlőségét és testvériségét szorgalmazza. Ennyi etikai tartást az irodalomtörténet közvetlen közügyi vonatkozásokon innen és túl is számon kérhet.

Balogh Edgár

Fiatal költők ürügyén

1. Vallomás az elveszett távlatról

Be kell ismernünk: mi, néhány évvel fiatalabbak a második Forrás-nemzedék bűvöletében nőttünk föl. Ha még nem is voltunk eléggé érettek ahhoz, hogy fölzárkózhassunk soraikba, de homályosan, körvonalazatlanul ott kísértettek bennünk is azok a gondolatok, vágyak, igények, amelyeket ők fogalmaztak meg számunkra, tehát megismertettek önmagunk megfogalmazhatatlannak vélt sejtéseivel. Rácsodálkozással olvastuk őket, fedeztük fel minden versükben nemcsak a nekünk-, hanem az értünk-valót is, mert pontosan és költőien fogalmazták meg igazságukat és — ma már tudjuk — tévedéseiket is. Akkor úgy éreztük, fontosabbak számunkra, mint a klasszikusok, mert a költő, bármilyen legyen életművének értéke és sorsa az utókorban, mindig a saját korához szól elsősorban, utóélete csupán csak adalék fontosságához, mégha ez az adalék olykor szophoklészi mércével mérhető is.

Úgy véltük, az ő költészetük fejezte ki a legtökéletesebben, a felszabadulás utáni lírában eddig példátlanul azt a korezményt és igényt, amelynek egyes mozzanatai azóta is időtállóak, s ez kárpótol némely múló divatjelenség kritikátlan elfogadásáért, a fenntartás nélküli lelkesedésből adódó rövidlátásért. Alig-alig ügyelve az első Forrás-nemzedék tevékenységére, azt hittük, ők jelentik a hazai magyar költészet reneszánszát, tőlük kezdődik megújuló költészetünk valódi és érdembeli időszámítása; hogy csücsra érkeztek, s ez a csücs új távlatokat nyitott, bízunk benne; a következő költőgenerációnak talapatul szolgál majd az elért eredmény.

Miért éreztük — kissé elhamarkodottan — korszakalkotónak, lehetőségeiben is nagyon jelentősnek a „Vitorla-énekesek“ csoportos jelentkezését annak idején? Mindenekelőtt azért, mert jól meghatározott és — akkor úgy tűnt — jól átgondolt programmal léptek nyilvánosság elé, ami mind az antológia egészéből, mind pedig a már akkor egyéniségként mutatkozó élcapatbeli költőknél (Farkas, Kenéz, Király, Magyar) külön-külön is kitűnt. És ez a program nem maradt meg az elsődlegesen megfogalmazott kiáltványok szintjén, hanem gyakorta remek, esztétikailag is magas mércével mérhető lírai szövegekörnyezetben jutott kifejezésre, a legjobbak veresben forma és tartalom tökéletes egységének gyűjtőpontjában hevült költészeté. Vitathatatlan Farkas Árpád és Király László formaérzéke és igényessége, s ma már tudjuk: igazi értékek csupán ilyen vonatkozásban kereshetők a második Forrás-nemzedék költészetében.

Fentebb említettem már, hogy az érdeklődés annyira felénk fordult, hogy — bizony indokolatlanul — elhanyagoltuk abban az időben az első Forrás-nemzedéket, s vannak, akik a mai napig olyannyira eltűnőzzék a *Vitorla-éne*kben indulók jelentőségét, hogy a két nemzedék viszonyára vonatkozóan olyan sarkított szembeállítást próbálnak igazság-értékűnek feltüntetni, amely szerint az első Forrás-nemzedék felszabadította a formát, a második a tartalmat. Valójában az az igazság, hogy forma és tartalom együttes felszabadításának szintézise már az első Forrás-nemzedék esetében megtörtént, méghozzá a lehetőségekhez mérten ugyancsak magas fokon. Olvassuk csak figyelmesen Lászlóffy Aladár vagy Szilágyi Domokos akár fiatalkori, akár későbbi verseit!

A második Forrás-nemzedékkel kapcsolatos elfogultságunk jogtalan és indokolatlan voltára először Bretter György figyelmeztet „ideiglenes röpiratában“, amelyben — ha nem is konkrétan utalva nevekre vagy egy bizonyos csoportosulásra — az általánosságok szintjén ítélikze, a második Forrás-nemzedékre jellemző hibákat kárhóztatja érthető, a féltésből fakadó hévvel.

Főlősleges lenne most újból elmondani Bretter észrevételeit, hisz aggályait a csoportosulás hangjának elbizonytalanodása is igazolja. Nem véletlenszerű a nemzedék legjobbjainak részleges vagy teljes hallgatása, vagy az elvétve megjelenő köteteik hangvételében fölfedezhető útkeresés, holott néhány évvel ezelőtt azt hittük még, hogy csaknem kész, kiforrott egyéniségek, akik bizton építhetnek előző tevékenységükre. És az sem véletlenszerű, pusztán alkati beállítottság kérdése, hogy a mostani fiatal költők legjobbjai az első Forrás-nemzedék felé fordulnak, s ha kifejezetten nem is vallják be, de Szilágyiékat tekintik követendő példának, holott hittük mi már azt is, hogy a Farkasék nemzedékének vívmányait fogják beépíteni legelőször költészetükbe. Mindebből azt véljük kiolvasni, hogy a meghirdetett és a gyakorlatba olykor sikerrel átültetett program valahol — ha csak részlegesen is — zsákutcába jutott, s az utódok nemigen tudnak mit kezdeni vele. Nem akarjuk maradéktalanul a divatjelenségek lomtárába utasítani a második Forrás-nemzedék programját, de be kell látnunk, hogy — ha egyáltalán létezik ilyesmi — nincs például érdembeli Farkas Árpád-követő, hiába próbáljuk teszem azt Markó Bélára rásűtni ezt a bélyeget.

Az első Forrás-nemzedék felé való visszafordulás költészetünk fejlődésének folytonosságában jelent örést, ha azzal az igénnyel követjük figyelemmel a *Varázslataink* fiataljait, hogy ők legyenek a jövő költészetének letéteményesei. Az antológiából egyetlen dolgot olvashatunk ki bizton: a tanácstalanságot, a kötet egészéből és az egyes tollforgatók egyéni tevékenységéből kitetsző tétovaságot. Ezért kapaszkodnak már-már a légszomjhoz hasonlatos állapotban minden használhatónak vélt kellékebe, gondolat- és eszmetöredékebe.

2. Az antológia és környéke

A tanácstalanság és talajvesztettség eme állapotában került sor az antológia összeállítására, tehát mondhatni a legszerencsétlenebb időszakban. Ezért nem lepett meg Jancsik Pál eléggé semmitmondó előszava, Csiki László jogos fanyalgása meg az, hogy Kántor Lajos *Utunk*beli kritikájában többnyire Markó Béláról érte-

kezik, mintha csak belőle állana az antológia, s ez csaknem így igaz, még ha a kritikus nem is ezt akarta sugallani. És a fanyalgások sora folytatódik ebben a vitában is, mert — talán baráti kegyeletből — sem Bálint Ákos, sem Veres István nem akar túlságosan késélre menő vitát provokálni: elhallgatják vagy csupán sejtetik komolyabb fenntartásaikat. Pedig kár, mert ezt az antológiát már az sem menti, hogy némelyek nem szerepelnek benne, rajtuk kívül álló okokból. Mindketten meg szeretnék mondani véleményüket, de anélkül, hogy a teljes elutasítás látszatát akarnák kelteni; ebből adódik az a fanyalgó hangvétel, amelynek nyomán immár nem tudjuk, hogy Bálint Ákos cikkének címe (*Mozduló költészet*) mennyiben fedi az elmondottakat, hisz ezt a mozdulást a szerző is csak várja lényegében, de még halványan sem tudja kitapintani.

Nem arról van szó, hogy nem akadnak elfogadható versek az antológiában, hanem arról, hogy ezen túlmenően nincs semmi. Nem kérem itt számon a *Vitorla-ének* eszmeiségének egységes arculatát, sem az olyan csúcsoakat, amelyeket Farkas vagy Király egy-egy verse jelentett. Szállítsuk lejjebb a mércét: beérnénk azzal is, ha az egyes szerzők tapogatózását, útkeresését ki tudnánk betűzni a tétovaságból, a kapkodás zűrzavarából. S ha már nem követhetjük figyelemmel a kötet érényeit, kénytelenek vagyunk a hibák vázlatos taglalására.

Az antológia elolvasása után néhányra bizonyára megmosolyogták a *Varázslataink* címet, amely teljesen indokolatlanul díszleg a fedőlapon, éppoly indokolatlanul, mint ahogy — utólag szükségét érzem, hogy tudassam az olvasóval — Markó Béla kötet cím-adó jó verse végül is kimaradt a kötetből. Ez a vers, ha nem is mentette, de indokolta volna a címet. Nincs itt semmi „varázslat”, sem formai, sem tartalmi szinten. A legszembeötlőbb az, hogy a szerzők nemcsak hogy nem tudnak, de nem is akarnak semmit. Irányvesztetten bolyonganak, támolynak egyik verstől vagy vessortól a másikig, s még azt sem érzni ki verseikből, amit bevezetőjében Jancsik Pál talán megszokásból mondott el róluk, hogy „mindegyiknek mélyen ugyanaz a nagy alapérzés remeg: a hazaszeretet, a szülőföld szerelme”, jóllehet valóban „szép számmal találhatni a kötetben” ilyen verset, csakhogy a sorok — poézis híján — üresen kopognak, mintegy a kijelentések szintjén rekednek meg. A vers csupán az élménytelenség pangó értelmetlenségét árasztja, valami írni akarás hatja át, minden arról árulkodik, hogy a szerzőknek nincsen etikájuk, csak etikettjük: viselkednek, úgy viselkednek, *mintha* teremteni akarnának, közben csak szólnak valamiről, de a vers nem nő túl egy állapot hideg rögzítésén, nem válik ens actu-vá, nem érezhető át, nem gondolható tovább. A szerzők csupán elődök levetett pózait próbálgatják magukra, ám ezt sem a kellő ízléssel válogatják meg. Furcsa, hogy nem érzik (vagy nem akarják érezni) az ilyenszerű sorok erőltettségét, hogy nem akarják belátni: így nem lehet hízelegni a szülőföldnek, mert a versben a szeretet megnyilvánulásának is érdembelinek kell lennie: „hon-talan vergődések égi bokra / vér csipkézte emlék-rostok / hamuszín éhverések gyűrűje” vagy: „ha talpamat megszúrja a tarló, / itthon a fájás is — / olyan jó” és: „csont-köszikla / hegyek között / hova anyám / megkötözött // ahogy a hegy / hú a ködhöz / kötve vagyok / köldöködhöz.”

Az idézett sorokban a képzavartól, de legalábbis a túlzásúfoltságtól a gyermeteg egyszerűsködésen át a fogalomzavarig minden megtalálható. S a kiragadott néhány idézet csupán ízelítő a kelléktárból; üssük föl bárhol a kötetet, kevés kivételtől eltekintve ilyenszerű semmitmondásokkal fogunk találkozni.

Költőink nemcsak a hazaszeretetet, hanem a szerelmi érzületet is épp így tördelik sorokba. Ars poeticájuktól ezúttal el kell tekintenünk, mert kijelentéseiket nem igazolják szinte egyetlen versben sem. És az, hogy többnyire szabad verset írnak, még nem szavatolja modernségüket, hiszen ezen az alapon mindenki modern ebben a században, kivéve József Attilát, Szabó Lőrincet, Weöres Sándort s még sorolhatnám tovább, akik csak olykor-olykor voltak modernek... Ha kötöttebb formában írnak, kedvenc rimeik a tomparímeik és nagyon távoli asszonáncok, ritmusuk hőkkenő, verslábaik jambusok törött mankóin bicegnek, strófáik méretét a legteljesebb önkényesség szabja meg. És még mindig nem ez a legszomorúbb!

Fiatalköltőktől elvárja az olvasó, hogy az újatmondás igényével lépjenek föl, a tagadás és az ezt követő állítás dialektikája érvényesüljön írásaikban, mint ahogy ezt a *Vitorla-ének* fiataljaitól láttuk. Ám a *Varázslataink* szerzői tagadni is erőtlének. Ezen a ponton érthetünk egyet Bálint Ákos megállapításával, miszerint az antológia fiataljai a könnyebb, kitaposottabb utat választották. Abban viszont már téved, hogy bármiképp is ellentettje lenne jelen antológia a *Vitorla-ének*eknek, hacsak nem a minőségre utalunk; ezek szerint csupán poétikai *minőségében* áll szemben elődjével, ami a kötet színvonalát illeti: ha amaz kivívta Lászlóffy Aladár és mások elismerését és figyelmét, ez csupán fanyalgást és ellenérzést váltott ki, mert nemhogy számottevő értékek nem lelhetők föl benne, de még potenciális

lehetőségeket sem sejtet. Ezek a fiatalok eleve fáradtan indultak, jogos tehát a kérdés: mi lesz a sorsuk, hányan fognak igazán figyelemreméltót alkotni valaha is?

Némelyikük antológiában nem szereplő verseit ismerve sem változik túl sokat róluk alkotott véleményem, még ha untig hangoztatjuk is, hogy nem a legszerencsésebb az összeállítás. Igazán ígéretes egyéniség — véleményem szerint — kettő akad a válogatásban: minden kétséget kizáróan a legkiforrottabb Markó Béla, aki azóta kötettel is bizonyított, hiába a kételkedés némelyek részéről. Bár az antológiában — sajnos — nem verseinek csatársorát indították, még így sem érthetek egyet azzal, hogy „érdekes képei, szervező erő híján, kellékek tetszetős versekhez“. Markó verseinek legfőbb jellemzője éppen a költői képek koherenciája, egymást erősítése, gondoljunk csak a *Rekviem*, *Idegenben*, *Idéző*, *A szavak városában*, *Kítőmött madarak*, *Málnászok* című versekre, s még hosszú listát állíthatnánk össze igazán állóképes verseiből. Egyetlen dolog, amit szemére vethetünk, hogy tehetségéhez képest túlságosan alacsony mércét állít maga elé, gyakorta az az érzésem, csak játszani akar, szórakoztatni, s nem igyekszik túllépni a kellemes kategóriáján, ami adott ponton elsekélyesedéshez vezethet.

Egészen más alkat, mondhatni Markó ellentettje Sütő István. Olykor még kezdetleges, de mindenképpen markáns képalkotó ereje azt mutatja, hogy a gondolatra összpontosít, verseinek hangütése újszerű, de nem eredetieskedő. Markó mellett ő az, aki meglepetésekre képes, akire érdemes figyelni.

Szintén képiségükben érdekesek Szócs Géza nyilvánvalóan Weöres Sándor-i vétetésű versei, ám ha ígéretesek is, még mindig a költői játszadozás szintjén állanak, érezni, hogy egy furcsa, tetszetős képért, játékos rimért, meghökkenítő ritmusváltásért föláldozza a verset. Kétségkívül poeta doctus-alkat, ami magában véve nem is volna elítélendő, ha a versbeli játékoság könnyedségét végig azonos szinten tudná tartani, ha verseinek jó része nem volna üresjáratszerű.

Hellyel-közzel megcsillan a tehetség — ha csak egy jó kép, gondolat erejéig is — az Adonyi Nagy Mária, Gittai István, Pethő László, Silay Ferenc verseiben, ám sajnos, egyetlen írásuk sem teljes értékű egész.

Mindent egybevéve, egyáltalán nem nyújt megnyugtató képet ez az antológia. Amennyiben a hibák széles skáláját tekintjük, elmondhatjuk róla, hogy a végletek antológiája: a provinciális röghöz-tapadtságától a lapos gondolatíságon át a bizonytalanul mutáló hangú formakeresésig minden föllelhető itt. Ami nagyrészt hiánycikk, az az eredetiség és az igényesség, a poézis átütőereje. Nem lehetetlen: a *Varázslataink* gárdájából még kikerülhetnek többkötetes, sőt koszorús költők is, hisz az ilyesmire hozzászoktunk már. De nem hinném, hogy valamelyikük is érdemben tehessen, legalábbis a közeljövőben, vajdúdó költészetünkért, hogy végül helyes irányt választva visszahódítsák az elvesztett távlatot, amelyre oly nagy szükségünk van.

3. Adalék

Ez a költészet — hogy újból Bretttert idézzem — még csak nem is duhajkodó, senkit és semmit nem szolgál, csupán a langyos kisszerűség lírája; az antológia sem sokszínű, csupán hibáktól tarka.

A második Forrás-nemzedék búvköréből szabadulva, elégtelennek találtuk a létkérdéseinkre adott illetlen válaszokat, mint „az ember mondja a magát, / mint akit nem vertek még szájon“, ami pusztán egy helyzet rögzítése, ám ezzel sem hitegethetjük túl sokáig magunkat. Úgy éreztük, ezen a szakaszon végre túl kellene lendülnünk, hogy a költészet ne csak pislákoló „lelkiismeretünk“ legyen végre, hanem — ha úgy tetszik — tettünk is. Ezért figyeltünk szinte lélegzetvisszafojtva a második Forrás-nemzedék költőinek minden új kötetére, amelyben az eszmei továbblépést fölfedezhettük volna. Természetesnek tartottuk, hogy a nemzedék mint olyan ténylegesen már nem létezik, hiszen a felbomlás az egyes költők egyéniesedését mutatja, amely túllépi a csoportosulás kereteit. Ám magukra utaltan ők is elbizonytalanodtak, vagy a hallgatást választották, kényszermegoldásként. Majd, hogy új neveket fedeztünk föl folyóiratainkban, érdeklődésünk feléjük fordult, de — jelen antológia bizonyítja — nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Mit tehetünk ilyenkor? Várunk. Ám várakozásunk nem a vihar előtti csend feszültségét jelzi, csupáncsak egyfajta tehetetlenségi állapot kifejeződése. Sajnos, egyre kevésbé hiszünk már az okos hallgatásban. Szépen elmondott okos szót akarunk hallani!

Mózes Attila

BALÁZS IMRE:

1. Önarckép
2. Család
3. Hárman
4. Férfiak csoportja
(Dózsa)

